

“Jag vill kunna bestämma själv var jag ska bo”

“Många flyktingar känner väldigt starkt för sitt forna hemland, vilket är fullt naturligt. Om möjlighet till återvandring ges vaknar också intresset att kanske starta om och ge det ‘gamla’ landet en ny chans. Många sitter inne med ett yrke eller annan kunskap som kan komma till nytta vid återbyggnadsarbetet.”

“För oss som arbetar med frivillig återvandring är det viktigt att vara uthålliga och förstå flyktingarnas situation.”

Det skriver Lars Johansson i förordet till denna skrift som beskriver Göteborgs-Initiativets arbete med frivillig återvandring.

Göteborgs-Initiativet har arbetat med frivillig återvandring sedan 1997, med ett specifikt uppdrag från Göteborgs kommun, och med flera olika projektinsatser för att stötta frivillig återvandring och återetablering i hemlandet. Under åren har Göteborgs-Initiativet utvecklats till en av de ledande operatörerna inom detta område i Sverige.

Denna skrift ger en översikt av det praktiska arbetet till stöd för frivillig återvandring med referenser till aktuell forskning i ämnet och vänder sig därmed till den allmänt intresserade.

Samtidigt publiceras en utredning av de metoder som Göteborgs-Initiativet använt i arbetet – en skrift som vänder sig till dem som själva arbetar med denna fråga. Metodanalysen har titeln: *IC5. Göteborgs-Initiativets metod i sitt arbete med frivillig återvandring.*

Göteborgs-Initiativet

Göteborgs-Initiativet är en frivilligorganisation som har som mål att arbeta med frågor som rör flyktingars och invandrarens situation. Nio föreningar står bakom Göteborgs-Initiativets arbete: Stadsmissionen, Röda Korset, KFUK-KFUM, Judiska församlingen, Göteborgs kristna samarbetsråd, Bosniska distriktsorganisationen, Somaliska föreningen i Göteborg, Somaliska förenade samhället och föreningen Reningsborg.

Vi arbetar inom tre arbetsområden:

- Integration, bland annat genom utbildningar och olika projekt för att skapa arbete
- Frivillig återvandring
- Bistånd och återuppbyggnad i Göteborgsflyktingarnas hemländer

Migrationsverket är den statliga myndighet som ansvarar för migrationsfrågor, bland annat stödet till frivillig återvandring.

Europeiska flyktingfonden har inrättats för att underlätta för EU-länderna att ta emot asylsökande och flyktingar. Fonden ger bland annat stöd till återvandring och återvändande.

© 2003 Göteborgs-Initiativet

Näverlursgatan 32, S-421 44 Västra Frölunda

tel 031-7012080 fax 031-7012099

Email: hela@initiativet.nu

Hemsida: www.initiativet.nu

Grafisk form: Optimal Press

Illustrationer: Ajan

Färgläggning omslagsbild: Tommy Hagnevik

Tryck: Elanders Digitaltryck

ISBN 91-974954-0-9

Göteborgs
INITIATIVET

EUROPEISKA FLYKTINGFONDEN

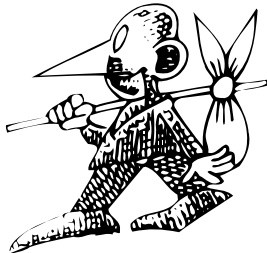
Jag vill kunna bestämma själv var jag ska bo!

Göteborgs-Initiativets projekt för att stödja frivillig återvandring
av Emma Josefsson

Jag vill kunna bestämma själv var jag ska bo!

**Göteborgs-Initiativets projekt för att stödja frivillig återvandring
av Emma Josefsson**

Förord

Många flyktingar känner väldigt starkt för sitt forna hemland, vilket är fullt naturligt. Om möjlighet till återvandring ges vaknar också intresset att kanske starta om och ge det "gamla" landet en ny chans. Många sitter inne med ett yrke eller annan kunskap som kan komma till nytta vid återuppbyggnadsarbetet.

Från Balkan, där många flyktingar i Göteborg har sitt ursprung, har människor lidit stort och många har fortfarande psykiska skador från kriget. Trots att det nu har gått nästan 8 år sedan fredsavtalet i Dayton är flyktingsituationen fortfarande mycket svår på Balkan. Omkring en miljon människor är fortfarande internflyktingar på Balkan och har därför inte kunnat återvända till sina ursprungliga bostäder.

Trots detta går det att steg för steg om än i långsam takt för människor att börja respektera varandra och skapa demokratiska fri och rättigheter. Våra återvändare kommer nu till ett förändrat land med många svårigheter som kräver rejäla förberedelser. Trots att man förbereder sig aldrig så bra kommer ändå besvikelsen när det inte blir som det var tänkt. Flera av våra deltagare tröttnar också och vill återvända till Sverige igen för att efter ett tag åter resa tillbaka. Det är också ofta en del i processen i arbetet med att skapa en ny framtid för hela familjen. Eftersom avståndet bara är två dagars resa med bil så kommer vi att se många resor tur och retur.

Andra flyktingar som vill återvända har det på liknande sätt. Därför är det så viktigt att vi som arbetar med frivillig återvandring är uthålliga och förstår flyktingarnas situation. Denna skrift ger ett fint stöd för detta mycket viktiga arbete och beskriver dessutom det stora engagemang som Göteborgs stad och många olika myndigheter visar för frivillig återvandring.

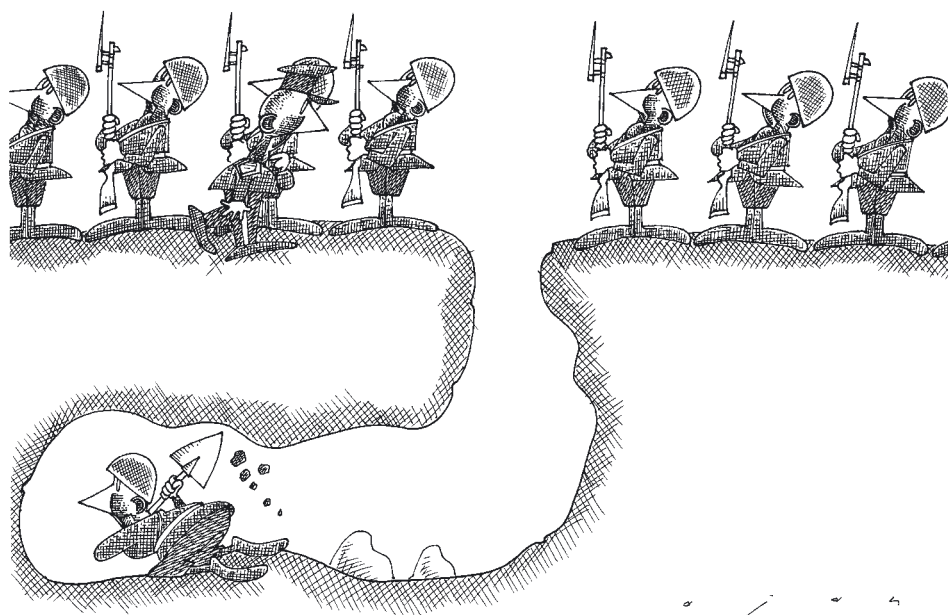
Men den viktigaste resursen är alla de engagerade medarbetare på socialkontor och på Göteborgs-Initiativet som har gjort verksamheten möjlig. Nu gäller det att med denna skrift som grund spänna bågen ännu mer och utveckla verksamheten vidare för behoven ökar.

Lars Johansson

Ordförande i styrelsen för Göteborgs-Initiativet

Innehållsförteckning

1. Begrepp och förkortningar	4
2. Göteborgs-Initiativet	6
3. Frivillig återvandring	9
4. Uppdrag att arbeta med frivillig återvandring	13
5. Getting down to business	16
6. Hållbar återvandring	20
7. Andra aktörer i Sverige	22
8. Referenser och litteraturtips	23

1. Begrepp och förkortningar

Frivillig återvandring

När en enskild individ har möjligheten att själv välja att flytta tillbaka till det land han eller hon tidigare levde i.

Återvändande

Migrationsverkets benämning på de personer som fått avslag på sin asylansökan, blivit utvisade eller tar tillbaka sin asylansökan och måste lämna Sverige. Begreppet används dock likvärdigt med frivillig återvandring av andra frivilligorganisationer.

Migration

Folkförflyttningar inom eller mellan länder och innefattar både flyttning från (emigration) och flyttning till (immigration) ett land.

Permanent uppehållstillstånd (PUT)

Personer med utländsk härkomst som har tillstånd att bo och arbeta i Sverige på obegränsad tid. Tillståndet gäller så länge personen är bosatt i Sverige och förlängs automatiskt.

Svenskt medborgarskap

Medborgarskap är ett rättsligt bindande förhållande som uppstår mellan en stat och en individ (medborgare) antingen automatiskt vid födelsen eller vid adoption, förälders giftermål eller ansökan. Det mest påtagliga beviset på medborgarskapet är det svenska passet och att man som svensk medborgare har en ovillkorlig rätt att vistas i Sverige.

Migrationsverket

Migrationsverket är Sveriges centrala utlänningsmyndighet och ansvarar för:

- tillstånd eller visum för besök
- tillstånd för bosättning i Sverige
- asylprocessen, från ansökan till uppehållstillstånd eller självmant återvändande
- medborgarskap

- stöd för frivillig återvandring
- internationellt arbete inom EU, UNHCR och andra samverkansorgan
- att alla berörda myndigheter samverkar på bästa sätt

Non Governmental Organizations (NGOs) / frivilligorganisationer

Privata organisationer som bedriver aktiviteter för att minska lidande, gynna de fattigas intressen, skydda miljön, bidra till en grundläggande social välfärd, eller genomföra samhällsutveckling. I vidare termer kan begreppet NGO appliceras på vilken icke-vinstdrivande organisation som helst vilken är fristående från regeringen. NGOs är vanligtvis värdebaserade organisationer som är beroende, helt eller delvis, på välgörenhetsdonationer och volontärsatser. (Världsbankens definition)

2. Göteborgs-Initiativet

I mitten av 1990-talet bildades en ny organisation i Göteborg. Idén väcktes av eldsjälens Erling Zetterman som senare, tillsammans med bland annat personal för flyktingfrågor i kommunen, startade organisationen. En tid därefter ökade intresset bland bosnier i Göteborg för att kunna återvändra och grupper från Afrikas horn framförde en önskan om att arbeta med återuppbyggnad av sitt land. Detta bidrog till organisationens nya inriktning där Göteborgs stora flyktingsgrupper blev målgrupper i olika projekt. Organisationen, som 1997 antog namnet Göteborgs-Initiativet, kom att verka som ett paraplyorgan med en bred bas bestående av olika föreningar och samfund i Göteborgsområdet.¹

Göteborgs-Initiativet är en politiskt och religiöst obunden frivilligorganisation men är inte en folkrörelse med enskilda medlemmar. Istället är det medlemsorganisationerna, där församlingar och föreningar ingår, som tillsammans i en styrelse skapar styrkan i organisationen. Dessa är för närvarande Göteborgs kyrkliga stadsmission, Röda Korset, KFUM-KFUK, Göteborgs kristna samarbetsråd, Judiska församlingen, Bosniska distriktsorganisationen, Somaliska föreningen i Göteborg, Somaliska förenade samhället och Reningsborg. Styrelseledamöterna beslutar om projektinriktning och är med och deltar vid anställning av personal. De har därmed en starkare roll gällande verksamheten än vad en styrelse kan ha i andra större frivilligorganisationer.

Göteborgs-Initiativet arbetar inom tre områden som alla berör flyktingskapet. Inom området **integration och mångfald** har ett flertal projekt genomförts med inriktning på de människor med invandrarbakgrund som finns i Göteborgsområdet, såväl asylsökande som de med permanent uppehållstillstånd. Det andra området består av **bistånd** till främst Somalia, där utbildnings-, hälsovård- och volontärintsätser ingår. Mycket av detta arbete sker i samarbete med somalier som är eller har varit bosatta i Göteborg. Det tredje området gäller **frivillig återvandring** med fokus på information och projektstöd till att starta eget i hemlandet. Arbetet har utvecklats genom åren och Göteborgs-Initiativet har blivit en alltmer känd aktör.

Då Invandrarförvaltningen lades ner år 2000 ville Göteborgs kommun fortsätta att stödja arbetet med invandrare och frivillig återvandring. Det ledde till ett samver-

¹ För mer information besök Göteborgs-Initiativets hemsida, www.initiativet.nu

*”att verka i frågor som rör
flyktingars / invandrarens situation”*

**Citat från stadgar vid Göteborgs-Initiativets bildande 1994
gällande organisationens mål.**

kansavtal mellan Göteborgs-Initiativet och Göteborgs stad med inriktning på att arbeta med frivillig återvandring. Samarbetet inkluderar tre personer som arbetar sida vid sida med de fem tillsvidare anställda samt övriga projektanställda i organisationen. Det kommunala uppdraget regleras av egna mål och samverkansformer.

Att arbeta med människor kräver förmåga att ta sig tid att lyssna. Dessa egenskaper är viktiga för personalen vid Göteborgs-Initiativet. Det handlar om att stötta individen i hans eller hennes enskilda strävanden och personalen får ofta rollen som bollplank och rådgivare. Utgångspunkten är alltid att det är den enskilda individen som ska fatta sitt beslut om eventuell återvandring. Personalen försöker att inte styra individen utan underlätta för att beslutet ska bli så välgrundat som möjligt.

Att vara anställd hos Göteborgs-Initiativet innebär ett personligt engagemang och en vilja att stödja människor. Personalen delar framgångar och motgångar med volontärer, deltagare och andra inblandade.

Flera av personalen kommer från Bosnien och Somalia vilka är länder där organisationen valt att arbeta. Det leder till en stark drivkraft och ansvarskänsla inför sina landsmän.

Verksamheten finansieras bland annat med medel från Migrationsverket, Europeiska Unionen, Forum Syd, Göteborgs kommun och Integrationsverket. Migrationsverket ger inga bidrag till projekt för individer med svenskt medborgarskap. Det gör att Göteborgs-Initiativets projekt för frivillig återvandring endast kan vända sig till de med permanent uppehållstillstånd då Migrationsverket är finansiär. De flesta projekt är ettåriga vilket kräver nya projektansökningar varje år för att säkra organisationens verksamhet.

Nya projektansökningar är inlämnade för nästa år men fram till årsskiftet är det oklart vilka som blir godkända eller ej. Göteborgs-Initiativet lever under osäkra arbetsformer och verksamheten skiftar beroende på vilka projekt som får anslag.

Artikel 13.

2. Envar har rätt att lämna varje land, inbegripet sitt eget, och att återvända till sitt eget land.

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.

3. Frivillig återvandring

Om du en gång tvingades fly från ditt land har du rätt att senare återvända till det. Denna rätt står skriven i Förenta Nationernas förklaring om de mänskliga rättigheterna. Men vad innebär det att återvända hem? Att åter, vandra hem? Vad är hem? Är det bostaden eller det land du en gång bodde i? Om bostaden är förstörd eller landet inte längre existerar, vad innebär det då att återvända hem?

För Göteborgs-Initiativet innebär begreppet frivillig återvandring att den enskilde individen har möjligheten att själv välja att flytta tillbaka till det land han eller hon föddes i. Det handlar om att vi människor själva ska kunna välja var vi vill tillbringa vår framtid.

1990-talet utnämndes av FNS Flyktingkommissariat (UNHCR) till decenniet för frivillig återvandring och över åren har frågan aktualiserats allt mer. FNS medlemsländer har valt olika tillvägagångssätt gällande stöd till människor som önskar flytta tillbaka till sina hemländer.² Nederländerna erbjuder ett grundläggande stödpaket vilket bekostar hemresa till landet samt transportkostnader för tillhörigheter. Det innehåller också ett återetableringsstöd under de första två månaderna i landet. Nederländerna har dessutom utarbetat ett program för individer över 45 år som har fått arbetslöshetsunderstöd, socialbidrag eller pension i mer än sex månader. Förutsatt att de har bott i Nederländerna i mer än tre år erbjuds de att återvända till sitt ursprungsland och erhålla månatliga bidrag resten av livet tillsammans med en hälsoförsäkring.³

Danmark ger bidrag för resa till ursprungslandet samt transporten av ägodelar. Återvandrare får ett engångsbidrag för återetablering samt en ettårig sjukförsäkring. För personer över 55 finns möjlighet att mottaga ett återintegrationsbidrag under de fem första åren i ursprungslandet.⁴

² SOU 1993:113,

³ The Dutch Migration Institute, www.nmigration.nl

⁴ Dansk Flyktinghjälp, www.drc.dk

Sveriges återvändningspolitik hanteras av Migrationsverket. Det erbjuder flyktingar med uppehållstillstånd ersättning för resa till hemlandet samt ett kontant bidrag som ska täcka kostnader under den första tiden. Detta belopp är för närvarande 10000 SEK/vuxen och 5000 SEK/barn upp till arton år och maxbeloppet per familj är 40000 SEK. I samband med återvandringen återkallas uppehållstillståndet.

Migrationsverket skiljer på begreppen återvandring och återvändande. Återvandring används då individen själv förespråkar flytt medan återvändande är benämningen vid avvisning, utvisning eller då individen själv väljer att ta tillbaka sin asylansökan och lämna Sverige.⁵

Svensk återvändningspolitik

Fram till 1980-talets slut saknade Sverige en formulerad återvändningspolitik.⁶ Vid denna tid började företrädare för de latinamerikanska invandrarorganisationerna påtala en önskan om stöd från statens sida för att förbättra möjligheterna till återvandring. Samtidigt skedde en förändring i inställningen gentemot människor som ville återvända till sina hemländer. En orsak till detta var ett ökat internationellt och nordiskt arbete med återvändningsfrågor. Successivt förbättrades stödsystemen som svar på de stora flyktingströmmar som uppstått på många platser i världen. Det nordiska samarbetet kring återvändningsfrågor utvecklades efter det nordiska rådets möte 1986.

Under 1990-talet har Sverige gett i genomsnitt 40000 människor/år permanenta uppehållstillstånd. Det fanns en topp 93-94 med 80000 varav de flesta kom från Bosnien och Hercegovina. År 2002 beviljades 45000 permanenta uppehållstillstånd.⁷

⁵ Migrationsverket, www.migrationsverket.se

⁶ Södergran, 1998

⁷ Migrationsverket, www.migrationsverket.se

Vissa av dessa människor har inte haft en önskan om att stanna kvar i Sverige när situationen förbättrats i hemlandet. Vissa har känt en hemlängtan efter det liv de en gång levde och har upplevt svårigheter att få jobb eller sin utbildning godkänd. Andra har känt sig diskriminerade i samhället eller velat ge sig av för att återförenas med familj och vänner. Återvandring har ibland setts som ett uttryck för viljan att konfrontera minnen från kriget. Att tvinga sig möta sina minnen kan vara ett sätt att kunna gå vidare med sitt liv. Vissa vill återvända för att forska efter anhöriga som försvunnit eller för att kunna vårda gravar. Oftast är det en kombination av olika orsaker som påverkar människors önskan om att frivilligt återvända.

Lyckad återvandring?

Det finns inte mycket forskning gjord på ämnet frivillig återvandring och vad som händer med individerna efter det att de lämnat exillandet. På vissa håll har flyktingars återvändande setts som viktiga delar i länders återuppbyggnad och att människor lätt ska kunna återanpassa sig och rota sig på nytt efter en återvandring.

Men det är många faktorer som påverkar en människa om hon eller han ska klara av att flytta tillbaks till sitt ursprungsland. Vissa faktorer ligger utanför individens kontroll medan andra kan påverkas av individens egna förutsättningar.

Individuella faktorer är sådana som kön, klass, etnicitet, ålder, utbildning, yrke, familjeförhållanden och tillhörande en minoritets eller majoritets befolkning. Det kan påverka om du äger egendom, om du lyckas få anställning eller etablerar dig i sociala nätverk. Barn och ungdomar får ofta de största problemen när familjen bestämmer sig för att återvända och har svårast att återanpassa sig.⁸

Att flytta tillbaka till det land du en gång bodde i skapar mycket känslor. Landet du lämnade är inte längre detsamma och du kan uppleva ett främlingskap. Besvikelse är många gånger ett centralt begrepp över det liv som inte blev i exillandet och över det liv som inte kan återfås i ursprungslandet. Identiteten påverkas av att leva många år i ett annat land och ens sociala status förändras. I vissa fall kan människor uppleva ett utanförskap i både Sverige och ursprungslandet. Den personliga utveckling man genomgått kan göra det svårt att hantera ursprungslandets attityder och värderingar. Återanpassning och återintegration är en svår process.

Det kan vara svårt att hantera den kvarlevande befolkningens attityder. Människor som flyttar tillbaks till länder de en gång flydde ifrån, kan upplevas som svikare. Detta "förrädarsyndrom" går ut över de som har lämnat sitt land och kan yppa sig genom ett socialt motstånd hos de som stannat kvar.⁹ De återvandrande upplevs som rymlingar. Människor absorberas därför inte upp i sina tidigare samhällen utan tvingas förhandla sig fram till sin plats i en lokalt komplex situation.

Lokalbefolkningen i ursprungslandet kan också föredra att de som en gång flytt stannar där av ekonomiska skäl. Detta är ett nytt diskussionsämne bland biståndstänkare då nya siffror visar att det går dubbelt så mycket pengar till u-länder via försändelser från släkt i väst än vad som ges i reellt bistånd.

⁸ Sociala Missionen, 2001

⁹ Olsson, 2001

Faktorer som ligger utanför den enskilde individen är krigsresultat och det eventuella efterföljande fredsavtalet. Olika länder har hanterat detta på olika sätt. I det avtal som skrevs efter kriget i forna Bosnien finns återvandringen inskriven och ses som en viktig del i återuppbyggnaden av de nya länderna.

Andra faktorer är det ekonomiska, rättsliga och säkerhetspolitiska läget i landet. Vem som har den politiska makten och hur myndigheterna agerar kan vara lika avgörande som om det internationella samfundet finns närvarande. En annan faktor är landets behov av arbetsför, utbildad befolkning.

UNHCR i Sarajevo rapporterar att det ökande antalet återvandrare beror på en allmän förbättrad säkerhet i landet, en bättre ekonomisk situation och en ny egenomslagstiftning som ger rätt till människor att få tillbaka de hus de ägde före kriget.¹⁰

Återintegration och cirkulära migrationsmönster

Då återvandringsfrågan blev aktuell låg fokus för många hjälporganisationer på själva återflykten och människors bostadssituation. Över åren har olika aktörer fört fram behovet av stöd gällande återintegration efter återflytt. Återintegration innebär att ekonomiska, sociala och psykologiska faktorer också tas med i återetableringen i ursprungslandet. Ofta innebär frivillig återvandring att man avsäger sig en viss grad av trygghet och social välfärd för en mer socialt och ekonomiskt osäker tillvaro.

Men oavsett människors skilda förutsättningar är det få som tar ett slutgiltigt beslut om att återvända för gott. Ny kunskap i ämnet frivillig återvandring har lett till en bredare syn på frågan. Det talas allt oftare om återvandring som en process utan ett definitivt slut. Istället används begrepp som transnationella levnadsmönster som beskriver hur människor pendlar mellan sitt ursprungsland och exilland. Familjer delar på sig mellan olika länder och boendelandet varierar över tid. Genom detta ges individen möjlighet till fortsatt nära kontakt med sitt ursprungliga hemland men behåller samtidigt den sociala och materiella trygghet som kan finnas i exillandet. Cirkulära migrationsmönster, temporär frivillig återvandring, återmigration och pendlare är några av de begrepp som börjat användas i forskning om ämnet.¹¹

¹⁰ www.unhcr.ch

¹¹ Eastmond 2003, Olsson 2001

4. Uppdrag att arbeta med frivillig återvandring

Bakgrund

När Invandrarförvaltningen lades ner år 2000 ville Göteborgs kommun fortsätta arbetet med att stödja invandrare. Bosnier i Göteborg hade sedan flera år tillbaka visat intresse för frivillig återvandring och önskat stöd i återvandringsprocessen vilket föranlett diskussioner i kommunen om hur detta stöd skulle kunna utformas.

Åren innan hade kommunen initierat idéer om att samarbeta med frivillig organisationer. Detta skulle öppna nya vägar att arbeta på i kommunen. Idéerna vidareutvecklades och ledde till ett samverkansprojekt mellan Göteborgs Kommun, Stadsdelsnämnden i Frölunda och Göteborgs-Initiativet. Kommunala tjänstemän kom att arbeta sida vid sida med personalen inom Göteborgs-Initiativet.

Mål

Uppdraget att arbeta med frivillig återvandring syftar till att ge människor som lever i Sverige, men som tvingats lämna sitt hemland, underlag och stöd att bedöma och ta ställning till sin möjlighet att återvändra.

Primär målgrupp

Enskilda personer, familjer, föreningar, organisationer, förvaltningar, bolag.

Finansiering / Tidsplan

Tre tjänster finansieras av Göteborgs kommun, Start år 2000 – löpande.

Aktiviteter

Uppdraget har en bred inriktning med fokus på att inventera behov, ge information och rådgivning, erbjuda utbildning samt sköta kontakten med olika myndigheter. Dess breda ansats och mål gör att aktiviteterna varvas och anpassas efter de behov som uppstår under verksamhetsåret. Uppdraget kan ses som en länk mellan tjänstemän i samhället som kommer i kontakt med återvandringsfrågan, återvandrarintresserade och övriga projekt inom Göteborgs-Initiativet.

Inventera behov

En av aktiviteterna har varit att utarbeta olika nätverk med invandrarföreningar och enskilda individer. Tanken har varit att få en bred bild av vilka behov som finns hos målgrupperna. Vid några tillfällen har Göteborgs-Initiativet stöttat grupper med att söka pengar för mindre projekt.

Socialförvaltningar har uppsökts med syfte att se vilka behov de har av stöd inför handledning av eventuella återvandrare.

Ge information och rådgivning

Mycket av arbetet sker med enskilda ärenden. Vissa människor söker upp Göteborgs-Initiativet via telefon andra gör personliga besök för att få stöd i sina tankar om att återvända. Samtalen kan handla om beslutet att flytta, vad familjen anser i frågan eller vilka de blanketter som måste fyllas i. Under hela samtalsprocessen är personalen på Göteborgs-Initiativet aktsam om att ge råd eller ifrågasätta den enskilde individens beslut. Istället försöker Göteborgs-Initiativet få individen att själv fundera igenom processen för att uppnå ett så genomtänkt beslut som möjligt. Dessa förberedelser kan pågå under mer än ett år före en avresa sker för den enskilde och hans eller hennes familj.

Rollen för Göteborgs-Initiativet har varit att samordna och prata med olika inblandade parter. Socialkontoren har informerat om vilka regler som gäller om individen har permanent uppehållstillstånd och vilket stöd socialkontoren kan ge. Vissa kontakter har skötts per telefon medan andra krävt personliga träffar med berörda.

Inom ramen för detta uppdrag har en rapport tagits fram där återvandrare, tidigare bosatta i Göteborg, intervjuats på plats i Bosnien och Hercegovina. Rapporten, med namnet Återvandrarerna, har spridits i Sverige till olika instanser.¹²

Erbjuda utbildningar

Förutom allmän information om frivillig återvandring innefattas uppdraget också av att öka landkunskapen bland människor som i sitt arbete kommer i kontakt med flyktingar och invandrare.

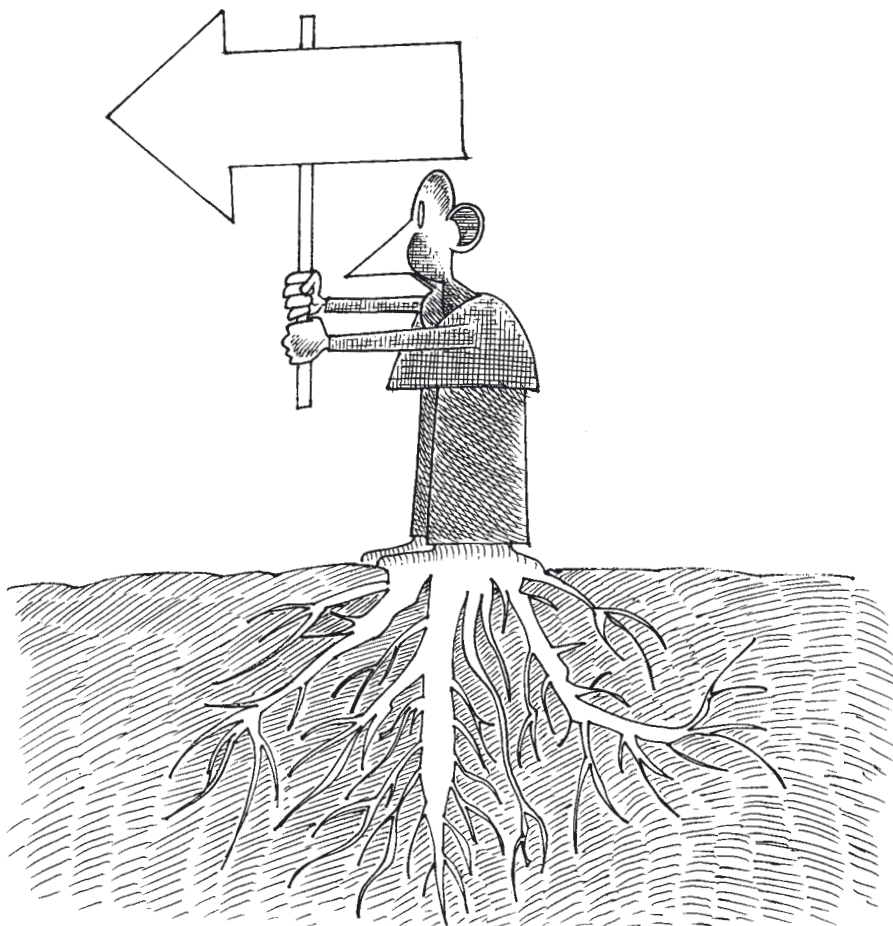
För att genomföra detta har det anordnats olika seminarier om länder såsom Somalia, Irakiska Kurdistan och Afghanistan. Målgruppen har varit tjänstemän inom kommun, vuxenutbildning, flyktingmottagningar, Migrationsverket samt invandrarföreningar.

Vid dessa utbildningsdagar bjuder Göteborgs-Initiativet in föreläsare med varierad bakgrund, både vad gäller nationalitet och erfarenhet. Vissa tillfällen har personal från Göteborgs-Initiativet själv föreläst inom sina specialområden. Syftet med utbildningsdagarna är att få olika perspektiv på en och samma fråga.

Kontakt med myndigheter

Uppdraget innefattar kontakter med olika instanser i stadsdelarna. De olika socialkontoren har erbjudits att få besök av personal från Göteborgs-Initiativet för att få skriftlig eller muntlig information om frivillig återvandring.

¹² Carlsson, 2002

Göteborgs-Initiativet har en nära relation med Migrationsverket och träffar regelbundet de ansvariga inom verket. Kontakterna har gällt utbyte av information och uppdatering om hur projekten fortlöper. Tidigare deltog Göteborgs-Initiativet i de olika referensgrupper som fanns på riksnivå för Bosnien och Somalia med representanter från Migrationsverket och olika frivillig organisationer. Dessa grupper är nu nedlagda och diskussioner förs hur man ska utveckla kontakterna mellan de aktörer som arbetar med frivillig återvandring.

5. Getting down to business

Bakgrund

Göteborgs-Initiativet startade sitt arbete med Getting down to business 1999 och har nu beviljats projektet för femte året i rad. Projektet startades till följd av ett uttryckt behov bland bosnier i Göteborg om stöd till sin uppstart av affärsverksamhet i Bosnien. Första årets fokus på bosnier ändrades kommande år och fler flyktinggrupper kom att ingå.

Mål

- Att stötta människor som frivilligt vill återvändra till sina hemländer
- Stödja etablering av småföretag
- Att kunna bidra till återuppbyggnaden av hemlandet
- Att 70 procent av deltagarna ska lyckas etablera sig som återvandrare för att bidra till återuppbyggnad och utveckling i hemlandet

Primär målgrupp

Målgruppen för projektet är flyktingar i hela Sverige från alla ursprungsländer. Hittills har människor från Bosnien och Hercegovina, Kosovo, Somalia och Somaliland, Irakiska Kurdistan deltagit i projektet. Deltagarantalet har varierat mellan 10–33 personer under olika projektomgångar. Projektet ger prioritet åt de sökande som är kvinnor eller tillhör en grupp som är minoritet i sin hemstad. De som deltar ska ha permanent uppehållstillstånd men inte svenskt medborgarskap. Ett par av deltagarna har varit asylsökande.

Sekundär målgrupp

Projektdeltagares familjer.

Finansiering / Tidsplan

Tidsplanen för ett projekt är ett år. Pengar har sökts från Europeiska Flyktingfonden och Migrationsverket.

Rapportering

Projektet avrapporterar halvårsvis till Europeiska Flyktingfonden om hur verksamheten fortlöper.

Aktiviteter

Samtidigt som projektet blir beviljat från Migrationsverket går det ut information till eventuella deltagare via bosniska, somaliska och andra nätverk av invandrarföreningar, radio, hemsidor och tidningar över hela landet. I sin ansökan ska den sökande definiera sin affärsidé. Genom att beskriva sin idé och besvara ett antal detaljerade frågor gällande återvandringstanken och planen på att starta eget kan de sökande bättre utnyttja sin tid efter att ha blivit antagna i programmet. Utgångspunkten ska vara relativt välformulerad.

Ansökningsperioden varar ett antal månader och urvalet sker efter intervjuer med deltagarna. Personalen kräver svar på deltagarens syfte med att delta och hur framtiden ser ut efter projektet. Deltagarna får svara på vad de ska göra den dag då pengar inte längre kommer från Sverige. Motivation och ett välgrundat intresse för att återvändra är tillsammans med de bästa affärsidéerna avgörande i urvalsprocessen. De gånger det har funnits minoriteter eller kvinnor bland de sökande har deras affärsidé prioriterats om den varit lika god som en annan deltagares.

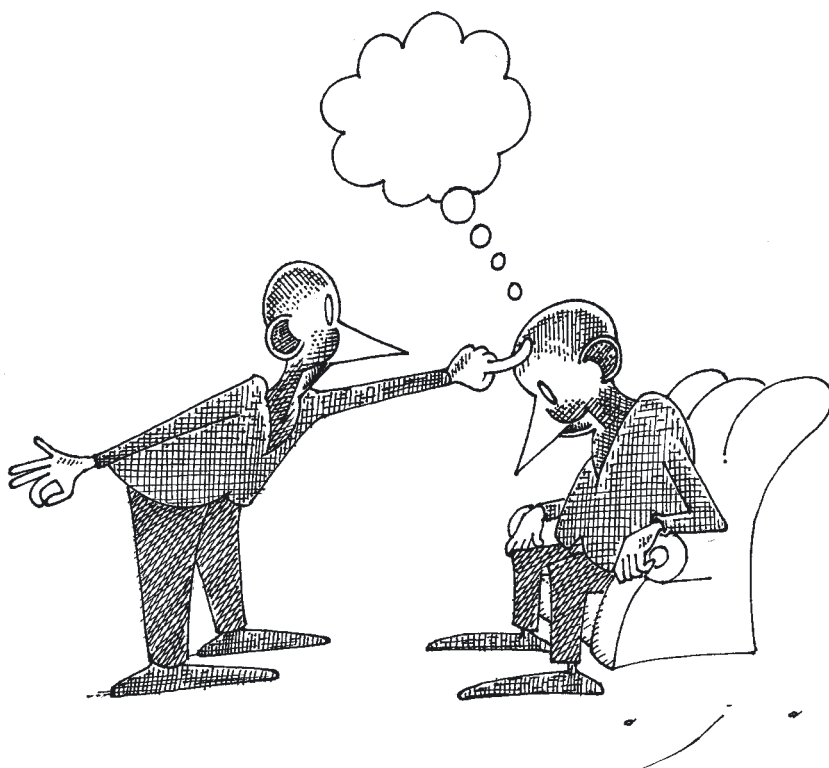
Ibland känner människor som vill återvändra både ilska och besvikelse över systemet i Sverige. Det gör att många människor som Göteborgs-Initiativet möter vill lämna Sverige utan att ha en genomtänkt plan för hur det ska gå till. Därför ställer Göteborgs-Initiativet frågor till deltagaren som ska få honom eller henne att tänka över sitt framtida liv. "Vad ska du göra? Vad ska du leva av?"

Därefter skrivs ett avtal mellan deltagaren och Göteborgs-Initiativet där villkoren förtydligas som skrivs under. Båda parter tar därigenom ställning till projektet och ansvarar tillsammans för dess genomförande.

Efter detta följer 1-3 månaders förberedelser. Under denna tid får deltagarna ett utbildningsmaterial att studera på lätt svenska, bosniska och en tunnare version på somaliska. Det följs av ett antal utbildningsdagar där materialet diskuteras och affärsidéerna utkristalliseras. Ibland har deltagarna träffats på helger, ibland under ett par veckor i sträck. Upplägget har varierat år från år beroende på sammansättningen av gruppen och var i landet deltagarna bor. Generellt har undervisningen skett på bosniska och somaliska men blandade grupper har förekommit med undervisning på svenska. Vissa år har det ingått data och engelsk undervisning men bristande resurser och tid har försvårat det. Under denna första fas av projektet ges ingen ekonomisk ersättning till deltagarna förutom kursmaterial, resor och boende under de dagar utbildning ges.

Förberedelsen innehåller även rådgivning med deltagarna och samtal om den förestående återflytten. Mycket handlar om att mentalt förbereda sig på situationen i sitt ursprungsland och det är viktigt att deltagarna ges en så riktig bild som möjligt av situationen i landet för att skapa realistiska förväntningar.

Efter denna period åker deltagarna ner till sitt ursprungsland. De ges en tur och

returbiljett för möjligheten att åka tillbaka till Sverige efter projektet. Under de sex månaderna som följer, ges ett ekonomiskt bidrag som ersättning för levnadsomkostnader motsvarande ca 3000 SEK/mån och individ. De projektansvariga åker ner en gång i månaden till Bosnien och följer upp deltagare och betalar ut pengarna.

I Somalia har uppföljningen varierat beroende på om deltagarna befunnit sig i Puntland eller Somaliland. Personal har funnits i Puntland och deltagare i detta område har kunnat få kontinuerliga träffar. Deltagare i Somaliland har träffat olika personal vid flera tillfällen under projekttiden men inte i samma utsträckning som i Bosnien. Orsaken till detta beror delvis på den konflikt som fortfarande råder i området men också på de långa avstånd som finns mellan deltagare.

Första månaden på plats är deltagarna aktiva med att träffa släkt och vänner. Det egna företaget kommer i andra hand och är något deltagare inte ägnar så mycket tid åt. Under de kommande månaderna ska deltagarna starta upp sin verksamhet. Det är i detta skede som problemen uppstår. Uppstarten kring företaget är en utdragen process med tillstånd och lagar och samtidigt ska deltagaren ordna bostad och andra praktiska detaljer.

Under dessa månader är de månatliga samtalen viktiga. De projektansvariga kommer för att fungera som handledare, stötta i kontakten med myndigheter och delar ut ersättningen för levnadsomkostnader.

Det är av vikt att få reda på vad deltagaren har gjort och vilka problem som dykt upp sen sist. Efter några månader på plats sätter Göteborgs-Initiativet allt större krav på deltagarna. De uppmanas att anstränga sig och vara ambitiösa och informeras att de alltid har möjligheten att hoppa av programmet och åka tillbaka till Sverige. Göteborgs-Initiativet har också rätten att bryta kontraktet med deltagaren om denne inte fullföljer sitt åtagande.

Under denna tid har det ibland anordnats seminarier för alla deltagarna där de har fått möjlighet att träffas för att utbyta tankar och erfarenheter och få ny relevant kunskap. Ett år anordnades praktik vid olika företag i linje med deltagarnas verksamhet där deltagarna fick chansen att pröva på hur arbetet kunde utformas.

Göteborgs-Initiativet kommer tillbaks månad efter månad till deltagarna för att stötta och ge råd. En tanke med projektet är att det ska synas i byn och kommunen där deltagarna finns att man har svenska kontakter och får stöd därifrån. Sverige ska synas på plats och Sverige ska se hur deltagarna behandlas. Detta är extra viktigt då det gäller minoritetsåtervandring. Deltagaren har då särskilda behov under sin återintegration i ursprungslandet.

Efter sex månaders perioden är Göteborgs-Initiativet åtagande slutfört. Deltagarna får fylla i en utvärdering där de berättar om de tror att de kommer stanna i landet eller återvända till Sverige. Utöver detta sker ingen senare uppföljning av projektdeltagarna. Detta beror på att projektpengar ges för ett år i taget och innefattar enbart den verksamhet som sker under det berörda året. Göteborgs-Initiativet har viss vetskap om vad som händer med deltagare men det finns inte med i några officiella siffror. Trots att det inte finns något stöd för den enskilde individen efter projektet har deltagarkontakt i vissa fall fortsatt efter projektets slut, men detta utanför projektets ram. Av de ca 100 personer som deltagit under åren har organisationen bilden av att ungefär 60-70 stycken fortfarande finns kvar i sitt ursprungsland.

6. Hållbar återvandring

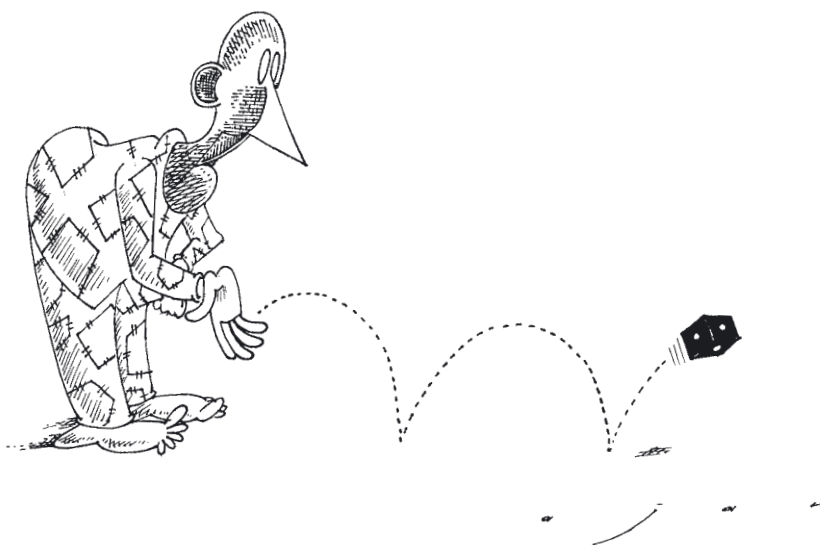
Bakgrund

I slutet av 1990-talet rapporterade UNHCR om en ökande frivillig återvandring till Bosnien och Hercegovina vilket fortsatte in på 2000-talet. I Sverige stod statistiken stilla med fortsatt mycket få som beslutade sig för att flytta tillbaks till Bosnien och Hercegovina. Detta skapade frågor hos Göteborgs-Initiativet över hur det kommer sig att endast få återvandrar till Bosnien och Hercegovina från Sverige. Människor som återvandrar möts av olika verkligheter. Vissa får svårigheter med myndigheter eller politiska organisationer. Andra har svårt att få tillbaks sina fastigheter eller behöver hjälp med återuppbyggnad av sina hus.

Göteborgs-Initiativet ställde sig frågan om det skulle gå att underlätta för människor som frivilligt återvandrar och stödjade dem. Projektet är ett pilotprojekt och fortfarande förs diskussioner om hur Göteborgs-Initiativet ska kunna använda sig av resultaten av projektet och hur informationen ska spridas till bosnier i Sverige.

Mål

Att finna nya vägar för återvandringsarbetet – att stödja frivilliga återvandrare och återvändare genom att kartlägga pågående och planerade insatsområden i alla 10

kantoner i Federationen Bosnien och Hercegovina och Republika Srpska för återvandring/återuppbyggnadsstöd och göra resultatet av denna nulägesanalys känd bland flyktingar i Sverige. Genom detta ska intresset och engagemanget för återvandring öka.

Delmål

Att under projektåret anknyta några pilotfall av flyktingar från Sverige till något av de olika programmen i respektive hemorter i Bosnien och Hercegovina för återuppbyggnad/återvandring.

Att stödet för återvandring i Sverige kompletteras med en satsning på förutsättningarna för återvandring i hemlandet.

Primär målgrupp

Bosnier i Sverige.

Finansiering / Tidsplan

Ett försöksår, 020801-030731.

Aktiviteter

Projekt Hållbar återvandring är ett kartläggnings och spridningsprojekt. Genom ett antal olika kartläggningsresor till Bosnien och Hercegovina försöker Göteborgs-Initiativet få en bild av hur situationen ser ut i olika områden i landet. Göteborgs-Initiativet har koncentrerat sig på ett antal utvalda städer och besökt politiker, tjänstemän, internationella organisationer och lokala Non Governmental Organizations (NGOs) för att veta mer om deras verksamhet och vilket stöd en eventuell återvandrare kan få.

Av vissa kommunala tjänstemän har det gått att få en översikt på vilka organisationer som finns på plats och vad de arbetar med. I andra fall har projektet utnyttjat tidigare kontakter för att få vetskap om vilken verksamhet som finns i städerna. Ett exempel var kartläggningen i Sarajevo där man fick veta att av de 138 organisationer som finns på plats, arbetar 28 med återuppbyggnad och att reparera hus, vilket är en central fråga för återvandrare.

Projektet försöker också få en uppfattning om vad de internationella organisationerna gör samt hur länge de ska finnas på plats.

De pilotfall som följts under projektet har alla mötts av olika svårigheter. En familj har haft svårt att få stöd till återuppbyggnad av organisationer i hemkommunen och har behövt stöd med att hantera situationen. I en annan familj vill hustrun åka tillbaka till de vuxna barnen i Sverige medan maken vill stanna i Bosnien vilket påverkar deras allmänna livssituation.

Det är svårt att som ensam återvandrare förstå bidragssystemet och hur kriterierna ser ut för olika nationella och internationella organisationer. I många fall tas det liten hänsyn till individuella önskemål och olikheter. Det gör att människor har tvingats anpassa sina önskemål till de projekt som erbjudits. Projektet försöker finna vägar i bidragssystemet och stödja människor att förstå vilka kriterier som gäller.

7. Andra aktörer i Sverige

Göteborgs-Initiativet är en av flera aktörer i Sverige som arbetar med frivillig återvandring. Ett flertal somaliska och bosniska föreningar arbetar med frågan där fokus ofta ligger på rekogniseringsresor för att undersöka situationen i ursprungslandet och föra vidare informationen i Sverige. Under 2002 gav Migrationsverket också stöd till sudanesiska riksförbundet, eritrianska ungdomsföreningen och serbiska föreningen i Malmö.¹³

Sociala Missionen är den organisation som arbetat längst med återvandrings frågan, är nu involverade i ett nordiskt äldreprojekt. De ger också psykosocialt stöd till enskilda individer som söker sig till organisationen.

Studiefremjandet i olika städer har projekt av varierad art liksom vissa kommuner i landet som arbetar med människor i deras närmiljö.s

Bosnian Business Service har under flera år drivit ett projekt för bosnier som önskar återvända och starta egna företag i Bosnien. Likheter finns med Getting down to Business.

Bosnisk Post, en nyhetstidning för Bosnier bosatta i Sverige, är på väg att ta fram en handbok över praktiska frågor inför återvandringen. Där ska man kunna läsa om tillgång till hälsovård på den egna orten, hur skolorna fungerar osv.

Hemsidor och telefon

BH-net Bosnien Hercegovina Nätverk
www.bhnetwork.org

Bosnian Business Service
040 - 92 02 05
bosnian.business@bhnetwork.org

Bosnisk Post
011- 28 77 13, 011- 28 77 14
www.bosniskpost.no

Caritas Sverige
08-55 60 20 00
www.caritas.se

Dansk Flyktinghjälp
www.drc.dk

FNs Flyktingkommissariat (UNHCR)
www.unhcr.org

International Organization For Migration (IOM)
www.iom.int/

Malmö stad och Landskrona kommun
040-34 40 22
www.malmo.se

Migrationsverket
011-15 60 00
www.migrationsverket.se

Sociala Missionen
08- 08-556 023 00
www.socialamissionen.a.se

Stockholm stads återvandringskontor
08-16 95 56
www.stockholm.se

The Dutch Migration Institute
www.nmigratie.nl

¹³ För mer information, se Migrationsverkets hemsida över beviljade projektmedel för år 2000, www.migrationsverket.se

8. Referenser och litteraturtips

Björk, Sverker (1997) Invandarpolitisk diskurs. Blick och överblick på svensk invandarpolitisk debatt under tre decennier. Studies on Migration, Ethnic relations and Globalisation 2/97, Umeå Universitet

Dacyl, Janina W. (1997) Flyktingars rättsställning i Sverige. Det nordiska projektet m flyktingmottagning i återvändandets perspektiv, Stockholm : Centrum för invandringsforskning, Stockholms universitet

Eastmond, Marita. Beyond exile: Refugee Strategies in Transnational Contexts, IASFM Conference 2003, Socialantropologiska Institutionen

Kaldor, Mary (2002) Nya och gamla krig. Organiserat våld under globaliseringens era, Göteborg: Daidalos

Olsson, Erik (2001) Händelse eller process? Om återmigration som frivillig återvandring, Studies on ethnicity and society 1/01, Linköpings Universitet

SOU 1993:113, Invandring och asyl i teori och praktik. En jämförelse mellan tolv länders politik

Södergran, Lena (1998) Återvändningsproblematiken och svensk integrationspolitik. Senare decenniers intresse- och värderingsförskjutning, Sociologiska institutionen, Umeå Universitet

Rapporter/övrigt

Göteborgs-Initiativet

Utvärdering av projekt "Återvandring" enligt avtal mellan Göteborgs kommun och Föreningen Göteborgs-Initiativet, 2002

Återvandrande. Rapport från Göteborgs-Initiativet om återvandrande Göteborgsbosnier, 2002 av Anita Carlsson

Göteborgs Stad

Återvandring till bosnien. Situationen för återvändande. Förutsättningar för samarbetsprojekt, 1997

Migrationsverket

Faktablad frivillig återvandring 2003

Frågor och svar – frivillig återvandring

Delrapport I från Migrationsverkets sökande undersökning. Samtal med återvändande, 2002

Delrapport II från Migrationsverkets sökandeundersökning. Samtal med återvandrande, 2002

Hemsida, www.migrationsverket.se

Regeringspropositioner

Prop. 2002/03:122.

Sociala Missionen

Att bli varse återvändandets komplexitet. Sociala Missionens återvändandeprogram 1989-1992
Utvärdering av återvändarverksamheten på Sociala Missionen 2001 av Christina Johansson

Svenska kyrkans internationella avdelning

Landrapport Sverige med fokus på Invandring. Asyl. Återvandring. Sammanställd av Svenska kyrkans internationella avdelning, 2002

Svenska Röda korset

Nordiskt projekt för temporärt återvändande av bosnisk expertis 98-99, slutrapport

Utrikesdepartementet

Regleringsbrev för budgetåret 2003 avseende Migrationsverket
Enkätundersökning av bosniska flyktingars återvändande från Sverige av Sveriges ambassad Sarajevo 1998

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)

www.unhcr.ch

Århus kommune

Somaliske flygtninge vender hjem for at hjælpe med genopbygning af Somalia, 2001

Daytonavtalet

The general framework agreement for Peace in Bosnia and Hercegovina, 1995

Intervjuer

Ali Hussein

Anders Lygdman

Anita Carlsson

Christer Larsson

Dario Marlovic

Eva Danielsson

Gert Bohlin

Gunilla Sernstedt

Jasmina Rekic

Jama Ali Mohamed

Katarina Slonje

Lars Johansson

Lena Rösell

Lotta Lidén

Mirsad Hadzic

Monika Lamkén

Sara Åkesson

Tomas Magnusson

Europeiska Flyktingfonden

EU-kommissionen har inrättat en europeisk flyktingfond som ska underlätta för EU-länderna att ta emot asylsökande och flyktingar. Pengar ur fonden ska användas för att utveckla mottagningssystemet för asylsökande, för integrationsinsatser och för att hjälpa personer att återvända eller återvändra till sitt hemland. Målet för fonden är att ge Europa en gemensam grund och en liknande struktur för arbetet med asylsökande och flyktingar. Fonden verkar under fem år, 2000–2004, och förvaltar totalt 216 miljoner euro.